

Možnosti proučevanja obveščevalne dejavnosti

Jaroš Britovšek

Povzetek:

Namen prispevka:

Namen prispevka je najti definicijo obveščevalne dejavnosti in z njo povezanih pojmov, ter poiskati možnosti proučevanja obveščevalne dejavnosti. Akademiki so se namreč dolgo izogibali raziskav na področjih obveščevalne dejavnosti, bodisi zaradi nezanimanja bodisi zaradi tajne narave te aktivnosti. V zadnjih letih pa se je predvsem na zahodu pojavila tendenca po vzpostavitvi takoimenovane »obveščevalne znanosti«, ki je posledica nekaterih napak obveščevalnih služb v preteklosti in vedno večjega odpiranja tovrstnih služb napram družbi.

Metodologija:

Metodologija prispevka obsega analizo virov, ki obravnavajo dotično problematiko, predvsem reviji *“International Journal of Intelligence and Counterintelligence”* ter *“Intelligence and National Security”*. Iz slovenske literature je primeren vir predvsem revija *“Varstvoslovje”*.

Ugotovitve:

Iz danih virov sem prišel do sklepa, da obveščevalna dejavnost še naprej ostaja neznanka akademskemu preučevanju in to predvsem zaradi tajne narave delovanja služb, ki se s tovrstno aktivnostjo ukvarjajo.

Različni avtorji, ki pa se ukvarjajo s to problematiko, si niso enotni že pri samo definiciji, kar še bolj otežuje nadaljnjo kvalitetno raziskovalno delo.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Članek naj bi pripomogel k razvoju proučevanja obveščevalne dejavnosti v slovenskem prostoru. V času informacijske dobe, ko je pravilna informacija ob pravem času ključnega pomena pri odločanju v pomembnih zadevah bi raziskovanje na tem področju pripomoglo k boljšem razumevanju obveščevalne dejavnosti, izboljševanju obveščevalnega procesa in ne nazadnje boljšega nadzora ter gradnji večjega zaupanja družbe do tovrstnih aktivnosti.

Ključne besede: obveščevalna dejavnost, obveščevalna organizacija obveščevalna informacija, analiza, raziskovanje.

1 DEFINICIJA OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Vsaka raziskovalna naloga ali delo se začne z opredelitvijo osnovnih pojmov, kjer si postavimo temeljno vprašanje: Kaj je sploh obveščevalna dejavnost? Odgovor na to vprašanje ni lahek. Davi Kahn (2001) tako trdi, da nobena od doslej sprejetih definicij obveščevalne dejavnosti še ni vzdržala v praksi. Začel bom s pogostejšimi definicijami.

V slovenskem prostoru se pogosto citira ameriškega avtorja Jeffreya T. Richelsona, ki pravi, da se obveščevalna dejavnost (Intelligence) nanaša na informacije, ki jih vlada spoznava kot pomembne za svoje vojaške, zunanje in varnostne interese. Večkrat se omenja samo kot vohunstvo, vendar jo sestavlja veliko širši spekter aktivnosti. Vsebuje vse od zbiranja, analiziranja in širjenja informacij (tako informacij odprtega in zaprtega tipa); v smislu izkoriščanja informacij kot je tajno vplivanje na dogodke tako, da delujejo v prid lastnim interesom (npr. širjenje dezinformacij) in preprečevanje delovanja obveščevalnih služb nasprotnikov (protiobveščevalna dejavnost).

Glavni elementi obveščevalne dejavnosti so po njegovem: zbiranje podatkov, analiza podatkov, tajne akcije¹ in protiobveščevalna dejavnost. Strogo gledano spada pod obveščevalno dejavnost samo zbiranje in analiza podatkov in njihova transformacija v obveščevalno informacijo. Vendar se tako tajne akcije kot protiobveščevalna dejavnost prepletata z obveščevalno dejavnostjo (Richelson 1999).

Purg in Anžič, ki izhajata iz Richelssonove definicije, razumeta obveščevalno dejavnost v širšem in ožjem smislu. V ožjem smislu naj bi zajemala le javno ali tajno zbiranje in analizo ter interpretacijo podatkov, ki so pomembni za državo ali pa predmet zanimanja obveščevalnih služb. v širšem smislu pa k obveščevalni dejavnosti spadajo še tajne akcije² in protiobveščevalna dejavnost (Anžič 1997), (Purg 1995).

Drugačen pogled od Purga in Anžiča ima Vladimir Šaponja, ki deli obveščevalno dejavnost glede na namen uporabe ali cilje. Ti so lahko informativne, represivne ali varnostno-preventivne narave. Na podlagi tega so nastale pri obveščevalni dejavnosti posamezne zvrsti: obveščevalna, protiobveščevalna, varnostna in vojaška. Obveščevalna zvrst je tako vrsta obveščevalne dejavnosti, katere namen je pridobivanje podatkov v tujini iz različnih področij (političnega, gospodarskega, znanstvenega, obrambno-strateškega in drugih). Po svoji naravi je informativne in ne represivne narave« (Šaponja 1999: 57).

Pri prevajanju iz ameriške literature se je potrebno zavedati različna razumevanja pojma obveščevalne dejavnosti. Sherman Kent (1949), eden prvih ameriških teoretikov na področju obveščevalne dejavnosti, je pojasnil, da »intelligence« označuje tri ločene in različne stvari, ki jih uporabniki ponavadi mislijo, ko uporabljajo to besedo. To so:

¹ Elizabeth Anderson (1998/99) meni, da so bile ravno tajne akcije najbolj zanemarjene na področju resnega raziskovanja. Scott in Jackson pa pravita, da obstaja potreba po lociranju tajnih akcij v študijo mednarodnih odnosov kot splošno in študijo obveščevalne dejavnosti kot posebno. (splošno in posebno kaj?)

² Razlikovati je potrebno med tajnim zbiranjem podatkov in tajnimi akcijami. Pri prvem gre za to, da je poudarek na tajnosti same dejavnosti, pri drugih pa za to, da se zaščiti naročnik oziroma, da je poudarek na tajnosti naročnika.

- znanje;
- tip organizacije, ki proizvaja to znanje;
- dejavnosti, ki jih opravlja ta organizacija.

Pri tem bi rad opozoril, da Američani dejansko uporabljajo za te tri termine en pojem in sicer »intelligence«. V našem prostoru so to dejansko ločeni pojmi, kjer nimamo nekakšno nadpomenko ali pojma, ki bi jih med seboj povezoval. Znanje tako predstavlja obveščevalna informacija, organizacijo obveščevalna služba in samo obveščevalno dejavnost.

Bolj konkretno definicijo poda Michael Warner (2006), ki pravi, da je rezultat obveščevalne dejavnosti »informacija za odločevalce«, kar je preširok pogled saj zajema tudi ljudi iz poslovnega in tudi športnega sveta. Za druge je tako obveščevalna »tajna dejavnost države, s katero se želi razumeti in vplivati na tuje entitete«. Glavni elementi, ki sestavljajo to definicijo, so:

- Tajnost: država potrebuje tako podatke iz javnih virov kot (tudi) tajne podatke. Vendar je že iz same politične korektnosti potrebno tajno pridobljene podatke držati v tajnosti in jih varovati;
- Država: obveščevalne informacije odločevalcev nacionalne politike se (ločuje) od drugih odločevalcev po nivoju in okolju, v katerem nastopa;
- Dejavnost: vsebuje tako prikrito delovanje kot tudi informacijo, ki skupaj pomenita obveščevalno dejavnost. Enak pomen najdemo tudi v drugih jezikih: »intelligence« v angleškem, »reinseignement« v francoskem, »Nachrichten« v nemškem in »razvedka« v ruskem jeziku.

Na podlagi te definicije so sodelujoči na delavnici³ RAND (2006) prišli do zaključka, da obveščevalno dejavnost sestavljajo štirje glavni elementi: tajnost, državna dejavnost, razumevanje/vplivanje in tuje entitete:

- a) Tajnost: obstaja splošen konsenz glede tega, da je tajnost pomembna komponenta obveščevalne dejavnosti, ker s tem država pridobi prednost pred tistim nad katerim izvaja obveščevalno dejavnost. Pojavi se vprašanje, kaj je pomembnejše za definicijo obveščevalne dejavnosti: tajnost podatkov ali tajnost akcije? Bliže bi mogoče lahko bila slednja saj po nekaterih ocenah pridobijo obveščevalne službe okoli 90 odstotkov podatkov iz javno dostopnih virov.
- b) Državna dejavnost: definicija se po mnenju sodelujočih naj ne bi omejevala samo na dejavnost države, vendar se hkrati pojavi vprašanje, kje naj se potegne meja. Informacije pridobivajo različne organizacije in društva, katerim pa ne moremo pripisati obveščevalno dejavnost, vendar jim te informacije vseeno prinesejo neko prednost na določenem področju. Ali lahko govorimo o obveščevalni dejavnosti mednarodnih skupin, kot je na primer Al Kajda?
- c) Razumevanje/vplivanje: nobenega dvoma ni, da je razumevanje nujen element definicije obveščevalne dejavnosti. Ne moremo pa enako reči za vplivanje, ki se kaže v tajnih akcijah. Nekateri namreč menijo, da sodijo tajne akcije v domeno izvršne politike. Michael Herman (1996) vidi obveščevalno dejavnost kot obliko državne moči same po sebi. Drugače pa meni John Ferris (2003), ki pravi, da obveščevalna dejavnost ni oblika moči, temveč

³ Delavnico z naslovom »Toward a Theory of Intelligence« je organiziral RAND National Security Research.

sredstvo uporabe te moči, bodisi kot ojačevalec te moči, bodisi kot pomoč pri razumevanju nekega okolja, ter možnost uporabe sile ali vpliva.

- d) Tuje entitete: ali mora biti obveščevalna dejavnost usmerjena proti tujim entitetam? Ali varnostne službe, ki delujejo znotraj države opravljajo obveščevalno policijsko⁴ dejavnost? Glede na to, da nekateri režimi uporabljajo obveščevalno dejavnost proti vsem možnim grožnjam, tako zunanjim kot notranjim, je težko omejevati samo na zunanje entitete.

Na isti delavnici so sodelujoči okvirno postavili glavne cilje obveščevalnih služb, kot so: identifikacija priložnosti za posredovanje, ki bi lahko spremenili tok dogodkov, še posebej pred oboroženim konfliktom (pravzaprav pomeni samo vojaško posredovanje obveščevalen neuspeh); pomoč državi pri pridobivanju prednosti glede sprejemanju odločitev (»actionable intelligence«); varovanje države in njenih državljanov in s tem povečanje varnosti; optimizacija resursov in integracija informacij za boljše razumevanje.

Ali so cilji, ki so pravzaprav del dinamičnega in spreminjajočega okolja, lahko sploh del definicije, ki je sama po sebi statične narave? Cilji se prilagajajo izzivom in okolju, zaradi tega je vključevanje konkretnih ciljev v definicijo bolj tvegano dejanje.

Če torej sprejmemo definicijo, ki vsebuje državo kot glavnega naročnika obveščevalne dejavnosti, potem lahko klasificiramo obveščevalne službe na sledeči način (DCAF, 2006):

- zunanje obveščevalne službe, ki zbirajo, analizirajo in izdelujejo obveščevalne informacije, ki se nanašajo na zunanjo varnost države, ter opozarjajo pred zunanjimi ogrožanji;
- notranje obveščevalne službe, ki se jih pogosto imenuje kar varnostne službe, zbirajo ter analizirajo podatke, ki se nanašajo na notranjo varnost države in ohranjanje javnega reda in miru;
- vojaške ali obrambne obveščevalne službe, ki izdelujejo obveščevalne informacije za obrambno načrtovanje in podporo vojaškim operacijam;
- kriminalistične obveščevalne službe, ki izdelujejo obveščevalne informacije o organiziranem kriminalu, korupciji in kriminalnih dejavnostih, ter s tem nudijo podporo organom pregona;
- specializirani nacionalni centri, ki se osredotočajo samo na določen problem, kot je na primer protiterorizem;
- specializirani koordinacijski centri, ki so zadolženi za določeno področje in koordinirajo dejavnost več različnih služb za določeno področje.

Pomembno je poudariti, da se lahko zaradi različnih metod pridobivanja podatkov, še posebej tehničnih metod, vzpostavijo tudi službe, ki so specializirane samo na določeno tehniko pridobivanja informacij. Lep primer takšnih služb so ameriška NSA, ruski FAPSI in britanski GCHQ, kjer se službe poslužujejo metodo SIGINT⁵.

⁴ Charles Logan tako predlaga spremembo narave obveščevalnih služb iz zbiranja podatkov v lov na sovražnike ZDA (Logan, 2004).

⁵ Signal (Signal) Intelligence: zbiranje podatkov z elektronskim prisluškovanjem.

Prav tako lahko obstajajo tako imenovane "difuzne" službe, ki zajemajo več prej omenjenih področij v eni službi. To se večinoma, zaradi racionalizacije, ekonomičnosti ali drugih razlogov, dogaja predvsem v majhnih državah, kot sta na primer Bosna in Hercegovina ali Nizozemska.

Omejevanje definicije obveščevalne dejavnosti samo na državno (raven?) je po mojem mnenju neskladno z dejanskim stanjem. Praksa je pokazala, da se obveščevalne dejavnosti poslužujejo različne organizacije in institucije, od gospodarskih do kriminalnih združb. Iz tega bi lahko sklepal, da se lahko pojem države zamenja z organizacijo.

2 ELEMENTI OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

2.1 Zbiranje podatkov, analiza

Kako naj torej definiramo obveščevalno delo? Naj ločujemo tajne in odprte vire informacij? Ali internet spremeni naše ocenjevanje odprtih virov informacij? Kaj razlikuje obveščevalni proces od zbiranja informacij drugih vladnih organizacij?

Michael Herman (1998) pravi, da je rešitev v z identificiranjem vladne obveščevalne službe kot specializirane organizacije, ki se tako imenuje, to počne ter ustvarja obveščevalne izdelke. Len Scott in Peter Jackson (2007) pa menita, da glede na to, da podobne dejavnosti opravljajo tudi ostale vladne službe, ostaja bistvo obveščevalne dejavnosti na stopnji analize in ocene.

Vendar ocena je samo en del v odločevalnem procesu, in razjasnitev, ki jo nudi, so lahko le dopolnitev k ostalim informacijam, ki jih nudijo ostale vladne službe ali drugi viri informacij. Tako je še vedno težko definirati obveščevalno dejavnost in kako le-ta vpliva na odločevalski proces. Ali naj raziskovalci sprejmejo to stopnjo nejasnosti kot neizogibno? Ali naj obratno stremimo k izoblikovanju definicije, ki bi razrešila to negotovost?

2.2 Tajne akcije

Omenil sem že dilemo glede uvrstitve tajnih akcij. Avtorji si tako niso enotni, ali to spada v domeno obveščevalne dejavnosti, ali v izvršno politiko. Težave nastajajo predvsem zaradi tega, ker so v zgodovini bile prav obveščevalne službe tiste, ki so izvajale tajne akcije.

Če se tajne akcije doda v sklop obveščevalne dejavnosti, bi se s tem seveda odprlo novo vprašanje definicije obveščevalne dejavnosti, ki bi jo lahko po novem obravnavali ne samo kot orodje informiranja politike, temveč tudi orodje izvrševanja politike.

Pri tem se spet pojavi vprašanje: če obveščevalne službe ne izvajajo tajnih akcij, so potemtakem sploh obveščevalne? Bistvo ne more ležati v tajnih akcijah, katerih so se v preteklosti posluževali tudi drugi organi države. Pomembno skupno stičišče vseh obveščevalnih služb je predvsem tajna narava njihovega delovanja.

2.3 Nadzor nad obveščevalno dejavnostjo

Nekateri opazovalci razumejo obveščevalno dejavnost primarno kot orodje zunanje in obrambne politike. Drugi se osredotočajo na vlogo v notranji varnosti. Spet tretji raziskujejo vlogo obveščevalnih služb kot mehanizem državnega zatiranja. Pri tem se pojavi posebno področje, ki mu pravimo nadzor nad obveščevalno dejavnostjo.

Da lahko spoznamo, kaj lahko proučujemo, je potrebno poznati pojav nadzorstva. Nadzor se v tem primeru deli na najmanj dva dela. Prvi je političen nadzor, znan tudi kot izvršni nadzor, in drugi administrativni nadzor, ki se nanaša na notranji nadzor in vodenje obveščevalne organizacije kot birokratske institucije.

In kaj je cilj nadzorstva nad obveščevalno dejavnostjo? Prvič, z nadzorom se ugotavlja učinkovitost služb in če le te dosegajo svoje cilje. Se pravi, če službe opravičujejo svoj obstoj in porabo davkoplačevalskega denarja. Prvi cilj po navadi zasleduje izvršna oblast. Drugi cilj nadzorstva je ugotavljanje ali je obveščevalna dejavnost potekala v skladu s pravili družbe, v skladu z zakonodajo. Drugi cilj je področje sodstva. Zakonodajna oblast izvaja nadzor nekje med tema dvema ciljema, prav tako naj bi to veljalo za širšo javnost.

Caparinijeva je za lažje razumevanje delovanja nadzorstva uporabila Schedlerjev (1999) tripartitni okvirni sistem, ki zajema tri različne tipe nadzorstva: horizontalno, vertikalno in tako imenovano »tretjo dimenzijo«.

Horizontalen nadzor pomeni omejevanje s strani države in drugih institucij, javnih služb ter treh zvrsti oblasti (izvršna, sodna, zakonodajna). Imenuje se horizontalna, ker pomeni razmerje med seboj enakimi.

Nasprotno se vertikalni nadzor ukvarja z razmerji med neenakimi, kot so hierarhični odnosi med nadrejenimi in podrejenimi znotraj državne institucije. Za del vertikalnega nadzorstva nad obveščevalnimi službami se štejejo tudi javnost in mediji.

Tretji tip nadzorstva predstavlja »tretja dimenzija«. Ta se nanaša na vlogo mednarodnih akterjev, kot so tuje vlade, medvladne organizacije in mednarodne nevladne organizacije, ki nadzirajo državno institucijo. Nekateri menijo, da predstavlja Evropsko sodišče za človekove pravice »tretjo dimenzijo« nadzora nad nacionalnimi obveščevalnimi in varnostnimi službami (Caparini, 2007).

Raziskovalna vprašanja, ki se nam porajajo ob nadzorstvu nad obveščevalnimi službami so lahko: kdo nadzira, kaj nadzira, kako nadzira ter kdo nadzira nadzirajoče?

Na podlagi odgovorov na ta vprašanja so nato možne primerjave in nadaljnje ugotovitve o nadzorstvu nad obveščevalnimi službami. Pojavlja pa se tudi osnovni problem, ki se lahko tudi enostavno definira kot vprašanje, in sicer, kako poskrbeti za demokratičen nadzor vladnih institucij, ki so temeljne za preživetje države, ki pa morajo do določene mere delovati v upravičeni tajnost (Leigh, 2007).

2.4 Protiobveščevalna in varnostna dejavnost

V Sloveniji se govori o obveščevalnih, protiobveščevalnih in varnostnih nalogah. Vprašanja se postavi ali so si ti trije pojmi res tako enakovredni kot po navadi nastopajo skupaj v kontekstu. Obveščevalna dejavnost tako zajema zbiranje podatkov, analiziranje, posredovanje teh informacij ter protiobveščevalno dejavnost in ponekod tudi tajne akcije.

Protiobveščevalna dejavnost, v smislu zbiranja informacij o tujih obveščevalnih službah, je potemtakem ožji del obveščevalne dejavnosti. Kaj je potem varnostna dejavnost? Guček (1998) pravi, da je pomembno poiskati razmejitev med obveščevalno in varnostno dejavnostjo. Obveščevalna dejavnost zagotavlja vladi, parlamentu, pristojnim državnim organom in drugim subjektom nujne obveščevalne informacije ter napovedi, ki so potrebne za sprejemanje in predlaganje določenih ukrepov na področju zagotavljanja strateških ciljev in interesov nacionalne varnosti.

Varnostna dejavnost pa po drugi strani predstavlja celoto ukrepov in aktivnosti, s katerimi specializirane policijske in varnostne službe izvajajo preventivne in represivne ukrepe za pravočasno odkrivanje, preprečevanje in preiskovanje dejanj proti varnosti ljudi, premoženja in države. Med drugim vsebuje tudi varnostno preverjanje, protiteroristično in protiobveščevalno zaščito. Slednja spada prav tako v domeno protiobveščevalne dejavnosti.

V tujini se beseda varnostna služba največkrat uporablja za notranjo obveščevalno službo, ali za službo, ki deluje znotraj organizacije. Obveščevalna pa je usmerjena navzven. Iz napisanega lahko sklepam, da je dejanska ločnica med posameznimi dejavnostmi težka v teoriji in v praksi. Večina služb ima lahko posebej oddelke zadolžene za varnostno ali protiobveščevalno dejavnost. Možna je tudi specializacija nekaterih služb na protiobveščevalno, ki pa vseeno v praksi uporablja obveščevalne metode.

Izziv na tem področju torej ostaja razmejitev varnostne in obveščevalne dejavnosti. Kaj predstavlja ena in kaj druga, ju je sploh možno deliti, ali sta preveč prepleteni? Ali se sploh pojavljata kot enakovredna pojma? Na takšna in podobna vprašanja bi veljalo iskati odgovore v akademskih krogih.

3 PRISTOPI K PREUČEVANJU OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Obveščevalna dejavnost se je kot profesionalna disciplina razvijala pred in med 1. svetovno vojno, najprej v Veliki Britaniji in nato kmalu v sosednjih državah. Razvila se je iz treh disciplin: diplomacije⁶, izvidništva in notranje varnosti. Mejna črta med dejavnostjo in temi disciplinami ostaja večplastna in porozna. Warner (2006) pravi, da bi raziskovalec (lahko) razumel obveščevalno dejavnost, mora poznati vsako od teh področij, predvsem kako se države branijo in pri tem uporabljajo svoje vzvode oblasti.

⁶ Sir Alexander Cadogan je mnenja, da je znanost o obveščevalni dejavnosti manjkajoča komponenta znanosti o mednarodnih odnosih.

Scott in Jackson opišeta tri pristope raziskovanja obveščevalne dejavnosti, ki se razlikujejo med sabo po ciljih raziskovalcev. Prvi pristop temelji na razlagi odnosov med organizacijsko strukturo in politiko, kjer se obveščevalno dejavnost proučuje predvsem kot sredstvo za pridobivanja novih informacij z namenom, da se razloži pretekle odločitve politikov v miru in vojni. Poudarek na tem pristopu je v celotnem razumevanju organizacijske strukture vladnega sistema in v razumevanju obveščevalne službe znotraj tega sistema. Značilen je za zgodovinarje in tudi raziskovalne novinarje. Literatura je polna primerov vohunjenja, biografij agentov ipd.

Drugi pristop stremi k temu, da se vzpostavi splošni model, ki bi lahko razložil uspehe in neuspehe v obveščevalnem procesu. Pristop je značilen za politične znanosti in temelji predvsem na analizi in odločanju. Cilj je identifikacija in analiza osebnih, političnih in institucionalnih pristranskosti, ki karaktirizirajo obveščevalno organizacijo in vplivajo na njeno delo in odločevalski proces. Rezultati so bili vrsta vpogledov v naravo zaznavanja in zmote, težavnosti v preprečevanju presenečenj in politizacija obveščevalnega procesa. Oba prva pristopa temeljita primarno na obveščevalni dejavnosti kot orodju zunanje in obrambne politike.

Tretji pristop se namesto tega osredotoča na politično vlogo obveščevalne v obliki državnega nadzora. Gorišče raziskovalcev tretjega pristopa je v razumevanju vloge ideologije in države v političnem, družbenem in kulturnem življenju. Pri tem pristopu naletimo na sociološki koncept nadzorstva, ki je povezan s študijo obveščevalne.

V glavnem sta se razvila dva pristopa, zgodovinski in politološki. Pri prvem gre za zbiranje arhivov in podatkov o preteklih dejavnostih držav oziroma obveščevalnih služb, pri drugem pa gre predvsem za primerjavo obveščevalne službe v kontekstu različnih sistemov, kultur ipd.

3.1 Zgodovinski pristop

Kakor pri proučevanju vojne in diplomatske zgodovine se zaradi uporabe enakih virov uporabljajo pri proučevanju obveščevalne dejavnosti enake metode. Ključna metoda pri tem je oris zanesljive kronologije obveščevalne dejavnosti ali organizacije, kjer je možno razporediti pravilne vzroke in posledice.

Prav tako je pomembna natančna študija političnih, diplomatskih in vojaških dogodkov, s čimer pridobimo vpogled v takratne interese voditeljev ter njihove zahteve obveščevalnim službam.

Warner (2007) omenja različne vire. Obveščevalno dejavnost razume kot tajne aktivnosti države v podporo zmanjšanja nevarnosti, vplivanja ali samo razumevanja drugih nacij ali sovražnikov, ki bi jih lahko ogrožali.

Sam sicer pravi, da se obveščevalna dejavnost že po sami definiciji upira akademskemu preučevanju. Zaradi tega deli študije obveščevalne na dve področji, zunanjo in notranjo. Prva temelji na proučevanju brez možnosti vpogleda na uradne zapiske, druga pa izhaja iz omejenega dela raziskovalcev, ki so imeli vpogled v tajne dokumente. Obe področji pa sta še vedno vpeti v mrežo tajnosti, ki ima velik vpliv na kvaliteto končnih izdelkov.

Viri preučevanja obveščevalne dejavnosti so v prvi vrsti dokumenti. Kot vsaka vladna organizacija je tudi obveščevalna služba hierarhična skupnost, kjer so njeni uslužbenci na določeni stopnji ustvarjali in ohranjali dokumente o svojih aktivnostih.

In kaj narediti, ko dokumentov ni oziroma jih je zelo malo? Warner pravi, da se to lahko zgodi v dveh primerih. Prvič je lahko vzrok, da so se dogodki odvijali prehitro in jih ni bilo mogoče ustrezno dokumentirati. Drugi vzrok pa je možnost, da je bilo dokumentiranje dogodka namerno spregledano, če ne celo uničeno. Nekateri uradniki zaradi različnih razlogov hranijo svoj lasten arhiv dokumentacije.

Drugi vir, ki bi bil možen za preučevanje obveščevalne dejavnosti, so posnetki telefonskih klicev. Slednje po navadi hranijo tuje službe in je zelo malo verjetno, da bi dobili vpogled vanje.

Tretji ključni vir so proračunski podatki. Proračuni so dober pokazatelj prioritet organizacije, s tem pa tudi kakšna je bila politika.

Pomemben vir so tudi podatki o zaposlenih, iz katerih se da razbrati za kakšne operacije so jih morebiti potrebovali. Eden od virov je že tudi elektronska pošta, vendar je problem spet, ker je odvisno, kdo jo uporablja in seveda dostopnost.

Pisanje o zgodovini obveščevalne službe iz »zunanjih« virov zna biti bolj zanimivo, vendar tudi težje, saj temelji na nezaupnih virih. Warner primerja proučevanje obveščevalne zgodovine s starodavno zgodovino, kjer se je potrebno znajti med delnimi in napačnimi podatki.

Novinarska poročanja so lahko uporabna in kljub temu, da so velikokrat napačna, lahko vseeno opozarjajo na določene aktivnosti obveščevalnih služb. Prav tako so dober vir memoarji nekdanjih zaposlenih in politikov ali intervjuji z nekdanjimi akterji.

3.2 Primerjalna analiza

Ena pomembnejših metod v preučevanju obveščevalne dejavnosti je komparativna analiza obveščevalnih služb med in v državah. Analiza je politološka metoda, ki ugotavlja podobnosti in razlike med državami. Razčleni se jo na:

1. Opis posamezne države;
2. Analize različnih procesov in institucij omejenega števila držav;
3. Študije, ki se nanašajo na tipologijo ali druge oblike klasifikacije držav;
4. Statistične ali deskriptivne analize podatkov iz sklopa držav, ki smo si jih izbrali, da dokažemo hipotezo;
5. Statistične analize vseh držav z namenom, da se vzpostavi vzorec.

Peter Gill (2007) ugotavlja, da lahko obveščevalne študije vsebujejo prvo točko, prav tako drugo in tretjo. Za primer poda dela, ki so se ukvarjala s »presenečenjem«, zakonodajni podlagi obveščevalnih služb in tudi demokratizacijo obveščevalne dejavnosti. Za četrto točko pravi, da se na nek način razvija, medtem ko za zadnjo trdi, da ne vidi možnosti razvoja v bližnji prihodnosti. Gill na podlagi svojih ugotovitev izdela načrt proučevanja obveščevalne dejavnosti (tabela 1.):

Tabela 1: Načrt proučevanja obveščevalne dejavnosti

Zgodovinska dimenzija	Raziskovalni element	Pozornost proučevanja: obveščevalni proces			Teoretični pristopi	Prostorska dimenzija
Narava režima skozi zgodovino in skozi tranzicijo med režimi	Zveza (a) (trans-družbeno)	Mednarodni odnosi; nadnacionalne korporacije; mednarodno sodelovanje			Makro (a): realizem, mednarodna politična ekonomija, konstruktivizem	(i) proučevanje obveščevalne na različnih »nivojih«: nadnacionalni/ nacionalni/lokalni /regionalni (ii) primerjalne študije
	Zveza (b) (družbeno)	Makro družbene organizacije: vrednote, tradicija, oblike organiziranja in razmerja moči (tip režima)			Makro (b): hierarhija, trg, mreže, realizem, idealizem, konstruktivizem, družbena neenakost	
	Organizacijsko okolje	Družbene organizacije			Meso: inkrementalizem; racionalna akcija; birokratična politika; kibernetični sistemi; maksimizacija profita; minimalizacija tveganja; organizacijska kultura	
		država	korporacija	skupnost		
		Oddelki, agencije	Dobičkonosne organizacije	Soseščina, lokalna združenja, nevladne organizacije		
	Situacijska dejavnost (majhna skupina)	Neposredna medsebojna dejavnost na majhnem delovnem mestu			Mikro (a) socialna psihologija; »skupinsko mišljenje«	
Jaz (posameznik)	Samoidentiteta in posameznik			Mikro (b) kognitivna psihologija		
Raziskovalne tehnike	Vzemanje »kosov« po vseh nivojih in delih, uporabiti teorijo k primeru študije, kot na primer, primerjava med državami, tranzicijo režima, obveščevalnimi uspehi in neuspehi, prikrojiti te pristope glede na dozdajšnje ugotovitve in tako naprej..					

Vir: (Gill, 2007: 87).

4 TEORIJA OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI

Peter Gill (2006) je poskušal postaviti obveščevalno dejavnost v teoretični kontekst. Pri tem se je opiral na dejstvo, da so vsi družbeni pojavi podvrženi teoriji in, da so teorije nepogrešne (nepogrešljive?), ko želimo razložiti kakšen pojav, saj konceptualizirajo vzročne mehanizme.

Gill tako pravi, da je potrebno obveščevalno dejavnost definirati v sklopu s pojmom "nadzorstva". Glavna dva elementa, ki sestavljata nadzorstvo, sta nadziranje in red. Red se lahko definira tudi

kot informacijo in moč. Obveščevalna dejavnost je tako poddisciplina nadzorstva od katerega se razlikuje po:

- cilju, kjer je glavni cilj varnost;
- uporabi tajnih virov, metod in izdelkov;
- preprečevanju in oteževanju pridobivanja informacij drugim subjektom⁷.

Gill doda, da so koncepti pomembni, ne samo za označevanje empiričnih kategorij, kot so "terorist", "vohun" in "agent", temveč tudi za definiranje in razumevanje mehanizmov in struktur, kot so proces, cikel, mreža in hierarhija.

V akademskih krogih potekajo razprave o vzpostavitvi teorije obveščevalne dejavnosti, ki bi lahko bila podlaga nadaljnjim raziskavam na obveščevalnem področju. Pri tem so si avtorji različni.

Poseben pristop k razvoju obveščevalne teorije poda David Kahn (2001), ki vidi temeljno bit obveščevalne dejavnosti v obveščevalni informaciji. Obveščevalno dejavnost se po njegovem lahko razloži z delitvijo na preteklost, sedanjost in prihodnost. V preteklosti je bila obveščevalna dejavnost na nizkem nivoju, ker je bila le fizična in verbalna. Njena pomembnost je rasla skupaj s povečanjem obveščevalnih ciljev in verbalne obveščevalne informacije. Sedanjost govori o vlogi obveščevalne dejavnosti, katere namen je optimizacija resursov in je nujna v obrambi, vendar ne igra bistvene vloge v napadu. Prihodnost pa pomeni predvsem o dveh nerešljivih problemih obveščevalne dejavnosti, napovedovanje prihodnosti in prepričevanje uporabnikov z informacijami, ki jih ne marajo.

Poleg tega je Kahn (2006) govoril še o matematični in psihološki teoriji obveščevalne dejavnosti. Prva govori o tem, da je mogoče obveščevalno informacijo kvantificirati in jo tako izpostaviti testiranjem. Druga pa govori o obveščevalni informaciji kot o psihološkem fenomenu, prav tako kot njeno nasprotje, presenečenje.

Nekateri zagovarjajo teorijo in pri tem opozarjajo, da se je pred tem treba odločiti ali bodo poiskali teorijo na empiričen ali normativen način, se pravi, ali bomo poskušali razlagati »kaj je« ali »kaj bi moralo biti«. Naslednji korak je vprašanje, kaj si moramo razložiti. Tabela prikazuje možne odvisne in pojasnjevalne spremenljivke (tabela 2):

Tabela 2: Spremenljivke v proučevanju obveščevalne dejavnosti

Možne odvisne spremenljivke:	Nekatere možne pojasnjevalne spremenljivke:
razlike med obveščevalnimi službami/pristopi med državami	birokratska politika (na primer tekmovanje med službami);
stopnje obveščevalnih uspehov in neuspehov	organizacijska teorija • vzpodbude k izogibanju tveganja • rutinski procesi • promocija določenih tipov analize
Ko je obveščevalna dejavnost spolitizirana; (spolitiziranost obveščevalne dejavnosti)	psihološki faktorji (kognitivna disonanca in drugi predsodki)
Ko so informacije izkrivljene; (izkrivljene informacije)	zgodovinska naključja

⁷ Avtor pod to točko zajame tudi protiobveščevalno dejavnost, s čimer želi poudariti, da je le-ta del obveščevalne dejavnosti.

cilji obveščevalnih služb	tehnološke spremembe
stopnja vojaškega nadzora nad obveščevalno dejavnostjo	zahteve politikov in sprejemalcev politik
alokacija resursov za različne stopnje obveščevalne dejavnosti (na primer HUMINT Vs. SIGINT, zbiranje Vs. analitika)	zaznavanje groženj • notranje Vs. zunanje grožnje • spremembe v mednarodnem sistemu
»domišljija«	birokratska politika (na primer tekmovanje med službami)
razlike med obveščevalnimi službami/pristopi med državami	
razlike med obveščevalnimi službami/pristopi med državami	

Po drugi strani pa so nekateri izrazili dvom o teoriji obveščevalne dejavnosti, kvečjemu bi lahko spoznali, da je teorija o obveščevalni dejavnosti spremenljiva. Tako naj bi nenehne spremembe okolja in negotovosti v obveščevalni dejavnosti omejevale ustreznost pozitivističnega pristopa k raziskovanju obveščevalne dejavnosti. Nekateri menijo, da bi teorija morala biti uporabna vedno in v vsakem kontekstu.

5 ZAKLJUČEK

Obveščevalna dejavnost je težko preučljiva. Znana je samo etnografska študija na obveščevalnem področju, ki jo je izvedel dr. Rob Johnson (2005) v ZDA. Proučeval je kulturo obveščevalne analize v obveščevalni skupnosti ZDA. Motiv raziskave je bil poiskati slabosti analitike in najti boljše rešitve. Empirično raziskavo je težko izvesti v obveščevalnih službah, predvsem zaradi njene temeljne lastnosti, tajnosti. Dr. Johnson je raziskavo lahko izpeljal zaradi dogodkov 11. septembra, ki so nakazovali slabosti ameriškega obveščevalnega sistema.

Mogoče bi bilo bolje, če bi se službe prej odprle raziskovalni javnosti in s tem preprečile dogodke, kot je bil 11. september. Akademiki lahko s proučevanjem posameznih procesov, vedenj ipd., izboljšajo delo obveščevalnih služb, prav tako pa se to lahko kaže v bolj pozitivnem odnosu z javnostjo, ki na obveščevalne službe gleda z določeno mero skepse.

6 LITERATURA

- Anderson, Elisabeth (1998/99): The Security Dilemma and Covert Action: The Truman Years. International Journal of Intelligence and Counterintelligence 11(4).
- Anžič, Andrej (1997): Varnostni sistem Republike Slovenije. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
- Caparini Marina, ur. Born Hans, (2007): Controlling and Overseeing Intelligence Services in Democratic States Democratic Control of Intelligence Services : Containing Rogue Elephants
- DCAF Backgrounder (2006): Intelligence Services. Dostopno na: http://www.dcaf.ch/docs/bg_intelligence_services1.pdf (20.5.2008).
- Der Derian, James (1992): Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed and War. Blackwell. Oxford.

- Ferris, John (2003): Intelligence, Boyce, Maiolo (2003): The Origins of World War Two: The Debate Continues. Palgrave. Basingstoke.
- Gill, Peter (2007): Knowing the self, knowing the other. The comparative analysis of security Intelligence. Johnson, Loch K. ur. (2007): Handook of Intelligence Studies. London in New York: Routledge.
- Guček Bojan (1998): Obveščevalno – varnostna dejavnost ali Obveščevalna in varnostna dejavnost. Zbornik. Visoka policijsko-varnostna šola, SOVA. Ljubljana.
- Herman, Michael (1996): Intelligence, Power in Peace and War. Royal Institute of International Affairs. Cambridge.
- Herman, Michael (1998): Diplomacy and Intelligence. Diplomacy & Statecraft 9(2).
- Johnson, Rob (2005): Analytic Culture in the U.S. Intelligence Community. An Ethnographic Study. Center for the Study of Intelligence. CIA. Washington, DC.
- Kahn, David (2001): A Historical Theory of Intelligence. Intelligence and National Security 16(3).
- Kent, Sherman (1949): Strategic Intelligence for American World Policy. Princeton University Press. Princeton.
- Leigh, Ian (2007): The accountability of security and Intelligence agencies. Johnson, Loch K. ur. (2007): Handook of Intelligence Studies. London in New York: Routledge.
- Logan, Charles (2004): Hunters not Gatherers: Intelligence in the Twenty-First Century. The Study of Intelligence in Theory and Practice . Intelligence and National Security 19(2).
- Purg, Adam (1995): Obveščevalne službe. Ljubljana: ČZP Enotnost.
- RAND Workshop report (2006): Toward a theory of Intelligence. Dostopno na: http://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/2006/RAND_CF219.pdf, (15.5.2008).
- Rathmell, Andrew (2002): Towards Postmodern Intelligence. Intelligence and National Security 17(3).
- Šaponja, Vladimir (1999): Taktika dela obveščevalnovarnostnih služb. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Scott Len, Jackson Peter (2004): The Study of Intelligence in Theory and Practice . Intelligence and National Security 19(2).
- Scott, Len in Jackson, Peter (2004): Journeys in Shadow. Understanding Intelligence in the Twenty-First Century. Routledge. New York.
- Warner, Michael (2007): Sources and methods for the study of intelligence. Johnson, Loch K. ur. (2007): Handook of Intelligence Studies. London in New York: Routledge.